

Giá trị lịch sử của những tác phẩm ảnh báo chí

Ngày nhận bài: 07/05/2025 | Ngày phản biện: 09/05/2025 | Ngày xuất bản: 21/05/2025

Tác giả: Vũ Huyền Nga (Học viện Báo chí và Tuyên truyền)

Tóm tắt: Ảnh báo chí với đặc trưng cơ bản là tính chân thật khách quan góp phần tái hiện các khoảnh khắc có giá trị lịch sử. Nghiên cứu phân tích trường hợp các tác phẩm ảnh báo chí thế giới và Việt Nam để thấy đóng góp của ảnh báo chí vào sự phát triển của lịch sử, thông qua phản ánh mối quan hệ của con người với tự nhiên, con người với con người.

Ảnh báo chí phản ánh hiện thực cuộc sống bằng ngôn ngữ hình ảnh. Những bức ảnh báo chí có tính mục đích rõ ràng, ghi nhận những sự vật, hiện tượng tại một thời gian gần nhất với thời điểm hình ảnh được công bố, đăng tải. Tính chân thật và khách quan của ảnh báo chí là đặc trưng cơ bản của các tác phẩm ảnh, điều này giúp các bức ảnh có thể tái hiện lại các khoảnh khắc lịch sử, bất kể đó là sự kiện vừa diễn ra hay là câu chuyện đã tồn tại từ hàng trăm năm trước. Nhìn từ góc độ nghiên cứu lịch sử, các tác phẩm ảnh báo chí góp phần phản ánh những hoạt động của con người trong quá trình tương tác giữa con người với tự nhiên và quá trình con người tương tác với nhau.

Trong quá trình tương tác giữa con người với tự nhiên, lịch sử được hình thành, bao gồm cả lịch sử phát triển của tự nhiên và lịch sử phát triển của xã hội loài người. Cùng với sự phát triển của công nghệ và khoa học kỹ thuật, nhiếp ảnh nói chung và ảnh báo chí nói riêng đã trở thành phương tiện hữu hiệu ghi nhận và tái hiện lịch sử của tự nhiên ở khía cạnh thuần túy tự nhiên, bao gồm mọi hoạt động không có sự can thiệp của con người. Đó có thể là hình ảnh bầy chim đang làm tổ, một chú gấu bắc cực giữa mênh mông tuyết trắng, một cú vỗ môi chớp nhoáng của chim đại bàng v.v. Từ đó, chúng ta nhìn thấy tự nhiên biến đổi như thế nào qua thời gian. Đó là hình ảnh một tảng băng trôi lơ lửng cho thấy khí hậu toàn cầu đang nóng lên, dẫn đến hiện tượng băng tan ở hai cực của trái đất, hình ảnh một đàn bò rừng bison gặm cỏ lúc rạng đông,

nhấn mạnh thực tế một chủng loài động vật cần được bảo vệ v.v...

Khi tự nhiên tồn tại ngoài sự can thiệp của con người, ảnh báo chí cho chúng ta nhìn thấy những khoảnh khắc dữ dội nhất của một trận lũ lụt, một cơn lốc xoáy hay một vụ phun trào núi lửa. Từ đó, lịch sử tồn tại và thay đổi của một cộng đồng người được nhắc đến và ghi nhận như những dữ liệu lịch sử không thể thay đổi. Ví dụ: Vụ phun trào núi lửa Pinatubo (Philippin) năm 1991 khiến hơn 800 người thiệt mạng; vụ động đất ở Tứ Xuyên năm 2008 ghi nhận gần 70 nghìn người chết, 17 nghìn người mất tích, hàng trăm nghìn người bị thương, hơn 5 triệu người mất đi nhà cửa; vụ sóng thần ở Nhật Bản năm 2011 lấy đi sinh mạng của 18.500 người với thiệt hại kinh tế ước tính lên tới 300 tỷ USD.

Ở khía cạnh tự nhiên tồn tại trong mối quan hệ tương tác với con người, chúng ta thấy lịch sử phát triển của tự nhiên gắn liền, không thể tách rời với sự phát triển của xã hội loài người. Ví dụ: Hình ảnh người đàn ông đứng trước một núi sọ bò rừng bị sát hại, nhắc lại giai đoạn lịch sử thế kỷ 19, những người định cư và thợ săn đã đẩy bò rừng gần như đến bờ vực tuyệt chủng. Đây không chỉ là hậu quả của việc săn bắn quá mức, mà còn là một chiến lược có chủ đích được chính phủ Hoa Kỳ và những người định cư sử dụng, kế hoạch này nhằm mục đích phá hủy nền tảng của cuộc sống bản địa và buộc họ phải sống trong các khu bảo tồn.

Chính sự xuất hiện hiếm hoi của một loài động vật tương chừng dễ bắt gặp trong đời sống hàng ngày là lý do để trao giải nhất Ảnh báo chí thế giới (Hạng mục Nature) năm 1986 cho tác giả James A. Sugar của tờ báo Black Star (Mỹ), với hình ảnh một đàn bò rừng Bison xuất hiện lúc bình minh.

Bức ảnh đoạt giải nhất Ảnh báo chí thế giới (Hạng mục Nature) năm 1986. Tác giả: James A. Sugar Black (Mỹ)

Trong mối quan hệ với tự nhiên, ảnh báo chí phản ánh cả mặt tích cực và tiêu cực. Ở mặt tích cực, ảnh báo chí kể câu chuyện về những nỗ lực của con người bảo vệ thiên nhiên, bảo vệ môi trường. Chúng ta có thể nhìn thấy những cố gắng không ngừng nghỉ của con người mở rộng diện tích cây xanh, bảo vệ đất đai cây trồng, hay hình ảnh những cộng đồng người sống hòa hợp với tự nhiên... Năm 2015, nhiếp ảnh gia Christian Ziegler (Germany) ghi lại dấu ấn với bộ ảnh tuyệt đẹp về hành vi của các loài thực vật. Mười bức ảnh chụp đặc tả miêu tả chi tiết hình ảnh các loài thực vật ăn thịt đã tiến hóa ở một số vùng khác nhau trên thế giới, để phản ứng với môi trường thiếu dinh dưỡng. Hay bộ ảnh rực rỡ màu sắc của tạp chí National Geographic năm 2016 về

loài tắc kè hoa ở Madagascar đang đứng trước nguy cơ tuyệt chủng do nạn phá rừng làm mất môi trường sống, đoạt giải ba Ảnh báo chí thế giới. Ở mặt tiêu cực, các tác phẩm ảnh báo chí ghi lại những “vết sẹo” của tự nhiên, thông qua các đề tài về ô nhiễm môi trường, về thực trạng diện tích rừng tự nhiên bị thu hẹp, những loài động vật hoang dã bị tàn sát v.v. ở khắp nơi trên thế giới.

Bắt đầu từ 2018, giải Ảnh báo chí thế giới giành riêng một hạng mục cho giải ảnh báo chí về môi trường. Con người sống, hít thở và tồn tại đều dựa vào môi trường, thế nhưng những ứng xử của con người với môi trường đang khiến cho cuộc sống của chính con người đang bị đe dọa, vì khiến môi trường bị ô nhiễm nghiêm trọng. Trong bức ảnh đoạt giải ba Ảnh báo chí thế giới, hạng mục Envirement (Môi trường), tác giả Mário Cruz chụp một đứa trẻ thu thập vật liệu tái chế nằm trên một tấm nệm xung quanh là rác trôi nổi trên Sông Pasig, ở Manila, Philippines. Bức ảnh đã tái hiện một hiện thực đau lòng rằng sông Pasig được tuyên bố là đã chết về mặt sinh học vào những năm 1990, do sự kết hợp của ô nhiễm công nghiệp và chất thải mà các cộng đồng lân cận đổ ra. Một báo cáo năm 2017 của Nature Communications cho thấy Pasig là một trong 20 con sông ô nhiễm nhất thế giới, với 63.700 tấn nhựa đổ ra đại dương mỗi năm. Những nỗ lực đang được thực hiện để làm sạch Pasig, được công nhận bằng một giải thưởng quốc tế vào năm 2018, nhưng ở một số phần của con sông, chất thải vẫn quá dày đặc đến mức có thể đi bộ trên rác.

Bức ảnh đoạt giải ba Ảnh báo chí thế giới năm 2019, hạng mục Envirement (Môi trường), tác giả Mário Cruz

Chúng ta nhìn thấy lịch sử xã hội của con người chịu chi phối của tự nhiên, gắn bó không thể tách rời với tự nhiên. Nơi những cánh rừng bị chặt phá, những loài động vật

bị tàn sát là nơi có nền kinh tế phát triển lạc hậu, an ninh lương thực bị đe dọa, như trong bức ảnh báo chí của tác giả K M Asad (Bangladesh) mang một thông điệp rõ ràng về ảnh hưởng của môi trường đến cuộc sống của con người. Thông tin trong bức ảnh cho biết người dân sống tại Kalabogi và khu vực Sundarbans phải chịu cảnh thiếu nước vào mùa khô do mực nước biển dâng cao và độ mặn trong nguồn nước ngọt ngày càng tăng. Từ hình ảnh vệ tinh đã phát hiện mực nước biển dâng cao 200 mét mỗi năm ở một số nơi trong khu vực. Các khảo sát cũng chỉ ra rằng ước tính có khoảng 20 triệu người sống dọc theo bờ biển Bangladesh bị ảnh hưởng bởi độ mặn trong nước uống. Hơn một nửa các khu vực ven biển bị ảnh hưởng bởi độ mặn, làm giảm năng suất đất và sự phát triển của thảm thực vật, là nguyên nhân dẫn đến suy thoái môi trường và ảnh hưởng đến cuộc sống và sinh kế của người dân. Các cánh đồng lúa và đất canh tác được chuyển đổi thành các trang trại nuôi tôm, cũng là nguyên nhân làm tăng thêm độ mặn của nước ngầm và suy thoái đất.

Hình ảnh một người phụ nữ đang lấy nước uống từ một tấm vải được căng ra để hứng nước mưa, tại ngôi làng Kalabogi, trong rừng ngập mặn Sundarbans, Vịnh Bengal (Bangladesh) vào ngày 27 tháng 9. Tác giả: K M Asad (Bangladesh)

Trong quá trình con người tương tác với nhau, các lĩnh vực của đời sống xã hội được hình thành và phát triển, tạo thành nguồn dữ liệu vô tận cho lịch sử. Qua các bức ảnh báo chí, chúng ta không chỉ nhìn thấy ký ức của một con người cụ thể, mà còn là cả một giai đoạn lịch sử lắng đọng trong từng khoảnh khắc bấm máy. Đó là một bé gái khóc òa trong vòng tay của người cha vốn là tù nhân chiến tranh sau thế chiến thứ hai, là cô gái da đen ngẩng cao đầu giữa những khuôn mặt hằn học trong ngôi trường phân biệt chủng tộc ở Mỹ năm 1957, là người mẹ ôm con vượt qua dòng nước xiết của

dòng sông chia cắt đôi bờ đất nước Việt Nam năm 1965, là hai người lính ở hai bên chiến tuyến khoác vai nhau trong khoảnh khắc hiếm hoi năm 1973, là hai vợ chồng nhìn nhau qua khung cửa sổ trong đại dịch covid 19 năm 2021 v.v. Tất cả những bức ảnh báo chí đó mang trong mình giá trị lịch sử bởi nội dung chân thực và thẩm thấu hơi thở của thời đại.

"Ngày chiến thắng, Quảng trường Thời Đại, 1945", Alfred Eisenstaedt, 1945

Tác giả Alfred Eisenstaedt hồi tưởng về thời điểm ông chụp bức ảnh "Ngày chiến thắng", đó là ngày kết thúc của cuộc chiến tranh thế giới II. Ông nhìn thấy một người lính thủy quân vừa xuống tàu, niềm hạnh phúc bất ngờ khiến anh tóm lấy tất cả những ai mà anh bắt gặp ở bến tàu, ôm lấy họ và hôn "quên trời đất". Ở một buổi phỏng vấn, tác giả đã bày tỏ sự hài lòng về bức ảnh, không chỉ bởi khoảnh khắc "đi vào lịch sử" mà còn bởi ông đã bắt được sự tương phản về màu sắc trang phục của hai nhân vật, bố cục hài hòa một cách "thần kỳ" giữa hai nhân vật chính và những người xung quanh.

Trong kho tàng ảnh báo chí Việt Nam, những bức ảnh báo chí gắn liền với lịch sử hào hùng của dân tộc. Những khoảnh khắc được lưu giữ trong mỗi bức ảnh đánh dấu từng chặng đường đã qua của những con người cụ thể, của những sự kiện cụ thể, của những khoảnh khắc "không nói nên lời". Mỗi bức ảnh mang theo nó hạnh phúc, nỗi đau, sự mất mát hy sinh và cả niềm tin, niềm hạnh phúc chói lòa của các nhân vật "làm nên lịch sử". Năm 1975, phóng viên ảnh Lâm Hồng Long (Thông tấn xã Việt

Nam) đã trở thành nhân chứng của khoảnh khắc thiêng liêng, khi người chiến sĩ cộng sản gặp lại mẹ, bị tuyên án tử hình và bị giam giữ tại nhà tù Côn Đảo. Ngày 30/4/1975 là ngày thống nhất đất nước, cũng là ngày đoàn tụ của hàng triệu gia đình người Việt Nam đã phải xa cách do chiến tranh. Bức ảnh của Lâm Hồng Long đã trở thành biểu tượng thiêng liêng cho khát vọng hòa bình của đất nước, của dân tộc.

Ảnh “Mẹ con ngày gặp mặt” được trao Giải thưởng Hồ Chí Minh năm 1996. Tác giả: Lâm Hồng Long (Thông tấn xã Việt Nam)

Dấu ấn của các phóng viên ảnh in dấu trong các tác phẩm ảnh báo chí, như những người ghi chép lại lịch sử dững cảm nhất. Họ là những phóng viên chiến trường, với chiếc máy ảnh là vũ khí. Nếu người lính phải nhấn vào cò súng để tiêu diệt kẻ thù, thì người phóng viên ảnh nhấn vào cò bấm máy ảnh để giữ lại những khoảnh khắc con

người phải đấu tranh giữa ranh giới sự sống và cái chết. Những khoảnh khắc đó mang giá trị lịch sử bởi nó không thể lặp lại, không thể sắp đặt, như khoảnh khắc một nhà sư tự thiêu trên đường phố Sài Gòn năm 1962 trong bức ảnh của Malcolm W. Browne (AP), khoảnh khắc một bé gái với thân thể bỏng rát bởi bom napan trong bức ảnh của Nick Ut năm 1971 ở Việt Nam ... Một trong những bức ảnh được xem là biểu tượng để phản đối chiến tranh của Mỹ tại Việt Nam tại nước ngoài, là bức ảnh “Phúc Tân kêu gọi trả thù” của tác giả Vũ Ba (Báo Quân đội Nhân dân). Năm 1967, khi Liên Xô làm triển lãm kỷ niệm Cách mạng tháng Mười, nước bạn đã nhận được tác phẩm này và sau đó đã sửa tên thành Không thể để thế này được và trao giải thưởng lớn cho tác giả. Những giải thưởng, những bằng khen được trao cho các tác giả không chỉ để công nhận giá trị lịch sử của các bức ảnh, mà còn để ghi nhận đóng góp và vai trò của các tác giả trong mỗi khoảnh khắc lịch sử.

Ảnh “Phúc Tân kêu gọi trả thù”. Tác giả: Vũ Ba (Báo Quân đội Nhân dân)

Khi ảnh báo chí phản ánh chân thực cuộc sống, mỗi khoảnh khắc sẽ là chiếc gương soi của hiện tại và là câu chuyện lịch sử được nhắc tới trong tương lai. Người phóng viên ảnh từ lâu nay được nhắc tới như những người viết sử bằng ngôn ngữ hình ảnh, các bức ảnh phải đáp ứng những yêu cầu tối thiểu là: chân thực khách quan, thời sự, tư tưởng, đại chúng và thẩm mỹ. Những bức ảnh báo chí có thể trở thành những tài liệu lịch sử quan trọng, là minh chứng cho những gì đã diễn ra trong quá khứ. Giá trị lịch sử của các bức ảnh báo chí giúp chúng ta hiểu hơn về những câu chuyện đã diễn

ra trong quá khứ, để chúng ta có những quyết định tốt hơn cho tương lai sắp diễn ra. Lịch sử nằm trong những bức ảnh phản ánh mối quan hệ của con người với tự nhiên, mối quan hệ của con người với con người trong xã hội. Với đặc trưng của ngôn ngữ hình ảnh, mỗi bức ảnh báo chí đều có khả năng kể cho các thế hệ tương lai nghe về một sự kiện lịch sử, hay một con người vĩ đại góp phần làm nên lịch sử, theo cách mà những ngôn ngữ khác không nói được./.

Tài liệu tham khảo

1. Artbook (2013), Behind the front line, NXB Thế Giới.
2. Vũ Huyền Nga (2023), Ảnh chân dung (Biên soạn giáo trình), Học viện Báo chí và Tuyên truyền.
3. Vũ Đức Tân (2024), NSNA Đinh Đăng Định và bộ ảnh vô giá về Bác Hồ, tạp chí Nhiếp ảnh và Đời sống.
4. Trang web <https://www.worldpressphoto.org/>